

ԳՐԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Ա. ԳՐԻԳՈՐ ՄԱԳԻՍՏՐՈՍԻ ԹՂԹԵՐԸ, բնագիրը յառաջարանով և ծանոթութիւններով առաջին անգամ ի լոյս բնծայեց Կ. Կոստան-կանց. Ալէքսանդրապօլ 1910 թ. գինն է 2 ռ. Արտասահման 5 ֆր.

Գրքի մէջ կան յառաջարան—խը. եր. բնագիր 244 եր. ծանոթութիւն, որի մէջ են յատուկ անունների ցուցակ. աղղ. գրքի բովանդակութեան ցանկ. վրիպակներ են. 241—352:

Յառաջարանի մէջ պ. Կ. Կոստանկանցը տալիս է Պահլաւու-նիւների ծագման և Գրիգոր մագիստրոսի մասին բնդարձակ տեղեկութիւններ. Գրիգոր մագիստրոսին բնորոշելով որպէս եկեղեցասէր իշխան և որպէս Սուրբ գրքին, Հայոց պատմութեան (ըստ Մովսէս Խորենացւոյ), յոյն լեզուի, զիղարանութեան և գրականութեան հմուտ բանասէր մատենագիր: Մագիստրոսը (80 եր. 10-13 տողը) «Որ անկեցաւ յերկրի որթ ճշմարիտ և ճմլեցաւ ի խաչին ողկոյզն անսպառ յուրախութեան տրամեցելոց» միայն զէմքերի փոփոխութեամբ կրկնում է Բկ. աւագ օրհնութեան Գ. շարականի Բ. տունը. հաւանական է, որ ամբողջ այդ շարականը Մագիստրոսինը լինի, որովհետև ոճը նման է:

Գրիգոր Մագիստրոսի գիրքը մի ժողովածու է բնդարձակ և ոտանաւոր հատուածների, գրուած այլ և այլ մարդկանց զանազան ժամանակներում, զանազան առիթներով:

Մագիստրոսը բնգհանրապէս դժուարեմբռնելի, կոպճոտ և արուեստակեալ ոճ ունի, անհասկանալի և չինծու բառեր օրինակ մասիքոն (եր. 91) քոն պարս. լեառն է նշանակում: Յանցալի է, որ հրատարակիչը նման բարդութիւններն ու օտարաբանութիւնները պարզած լինէր: Բառախաղերն, հոմանիշ և նմանահնչիւն բառերի շարանմանութիւնը Մագիստրոսի սիրած բաներն են: Մագիստրոսի ոճի մասին մի գաղափար տալու համար բերենք նրա մի առակը. . . «Արտուտի զգուշութիւն կրկնի յատորս կորձանել, և նա անկեալ պորտ յորսայս. ոտն ի վերայ յերկին ջանայ կարկանդակ, զի մի երկին երկիր անկցի խափուցեալ. պարսաւ առեալ ոմանց թէ որով ծղէ ծնկօք ծառանաս ծախի քո ծովի խելօք: Պատասխանեալ հաւն ասաց. Որքան կարեմ զայն առնեմ: Արդ իմ ծղէ ծնկօքս. . .» (եր. 13):

Կամենում է ասել. Արտուտը զգուշանալով որ երկինքը վայր չընկնի, մէջքի վրայ է բնկնում և ոտները վեր կարկառում: Տեսնեալս՝ ծաղրում են ու ասում. «Ծախի. քո ծով խելքով լինչ ևս ծղէ ծնկներիդ ծառացնում: Նա պատասխանում է. — Որքան կարող եմ, այն անում եմ:

Այս փոքրիկ հատուածը իւր մէջ բովանդակում է ա. Գրիգոր մագիստրոսի ոճի յատկութիւնը, բ. նոյն ժամանակի ժողովրդական լեզուի և մտածման հետք և գ. իբրև առակ ունի այն բարոյականը, թէ ոչ մի ոյժ, որքան էլ ջնջին լինի, պէտք է չարհամարել և ամեն ոք բնգհանուր գործի համար որքան կարող է պէտք է աշխատի:

Արուեստակեալ խրթնաբանութեան մի ուրիշ օրինակ. (եր. 238):

«Գեմագաւական Գեղանամ շոհացեալ՝ քեզ յայդմ պատահեալ տասի, տարակոյտ տատանական արտնի զաարբեցուն կասկածանս՝ տարբանելով վեւեռագոյն իմն ածեալ, լպրծական փայտութեան անկառուցական վազից անսիթեցը»:

Ի՞նչ է կամենում ասել Մագիստրոսը. գոնէ իմ համար անհասկանալի է: Երեի նրա թոռն Ներսէս Շնորհալին այսպիսի գրութիւններ չհամար է ասել:

Զինչ օգուտ է ծածկել զբան

Գաղտնեօք մթին ազատական.

Թէ չկամիս զիմաստոյ յայտնել՝

Ամենին կարես լուել:

Պ. Կ. Կոստանեանը Մագիստրոսի խրթնաբանութիւնը համարում է հետեանք արարական ազդեցութեան, նոյն ժամանակի խօսակցութեան բարբառի, յոյն իմաստականերին հետևողութեան և օտար կամ օտարացած ու այժմ կիրառութիւնից դուրս մնացած անհասկանալի բառերի: Պ. Կոստանեանի առարկութիւնը ընդունելի է բացառութեամբ մի կէտի, այն է, նոյն ժամանակի խօսակցական բարբառի իրաւ է, ժողովուրդը կարող էր օտարազգի բառեր գործածել. բայց տալ լեզուին արուեստականալ ձև, անկարող էր: Մագիստրոսը երբ կամենում է՝ զարմանալի պարզ լեզու և մաքի ազդու արտայայտութիւն ունի. օրինակ (եր. 240)

«Անցը ստուերի է փառք մարդոյ,

Հովովի որպէս անուոյ,

Տարբերի նման հողմոյ,

Մինչ անկցի ի գուր տղմոյ»:

Այս տեղ արդէն ամեն բառ իւր տեղումն է, ոչ մի բառ չի կարելի սղել, և այնքան պարզ, յստակ ու ազդու է, որ աւելին ցանկանալ անկարելի է: Եւ այս պատահական բան չէ, այլ ամբողջ ուսանաւորը նոյն պարզութիւնն ու յստակութիւնը և լեզուի մաքրութիւնն ունի առանց արուեստականալ ոճի և խրթնաբանութեան:

Պ. Կոստանեանցի հրատարակութեան ընագիրն է Մայր Աթոռի մատենադարանի թ. 92 ձեռագիրը գրուած 1697 թ. Կ. Պոլսում: Պ. Կ. Կ. ունեցել է ձեռքի տակ ուրիշ ձեռագիրներ էլ, որոնց ընթերցուածներով ուղղումներ է արել ընագրի մէջ, և որոնց ընթերցուածները զրել է առանձին:

Պ. Կոստանեանցը ծանօթութեան բաժնում (եր. 281—317) տալիս է Գրիգոր մագիստրոսի թղթակիցների մասին: Կենսագրական տեղեկութիւններս ինքն Գրիգոր մագիստրոսը Պահլաւունեաց նոր շառաւիղի հինգերորդ սերունդն է և ապրել է ժա. դարում:

Պ. Կոստանեանցը հրատարակելով Մագիստրոսի թղթերը մի գովելի գործ է կատարել: Նա հասարակաց սեզանի վրայ զրել է մԱ. դարի մի բաղմարովանդակ յիշատակարան բայց և մի գիտնական հրատարակութեան անպատշաճ բան է արել «Ազգ» — ի 364 կրկին ակնարկութիւններով:

Բ. Քթիշի Գաբրիէլ Տէր Յովհաննէսեան (Քաջբերունի) ուղարկել է մեր անուամբ մի քանի ձեռագիր տետրակներ և թերթեր գրուած ԺԸ. և ԺԹ. դարերում: Այդ ձեռագիրը կը յանձնենք Մայր Աթոռի ժառանգարանին, նախապէս Արարատի մէջ նըրանց իւրաքանչիւրի մասին, որոնք վորքը ի շատէ ամբողջութիւն են կաղմուծ, հետզհետէ համառօտ ժառանգութեան տեղեկութիւններ տալով, սկսած այս համարից:

I. Վառվառ Կուսի վկայաբանութիւն.—Անվարժ նոտը գիր, չունի յիշատակարան, սկզբից թերատ. 21 երես, մեծութիւն 17×12 ս.մ.: Նման տպուած «Հայոց նոր վկաները» գրքի Բ. հատ. եր. 295. սկսած 7-րորդ տողից.—Առեալ ցնծութեամբ զնա և տարեալ . . . Ձեռագրում առաջ գրուած է «Յաղագս հրաշից» (տպ. եր. 307, տող 15) և ապա Յաղագս մաքսապետին . . . (եր. 206 տող 1):

Ձեռագրում չը կան.

ա. ներբողական տապանագիր . . . գեղապանծ լոյս (տպ. եր. 311):

բ. «Երկրորդ և երրորդ տապանագիրն «Վարդագոյն տփոււմըն» և «Մեծ վայելչութիւն» (տպ. 312—313):

Ձեռագրում աւելի է, որք և տպում ենք, «Երգ» ի վերայ Գլնիկցի նոր նահատակաց. Վառվառ գոչէ ասելով.

«Տարան այնտեղ, մեկ գիշերմ պահեցին,
Առաւօտուն ձիուն առջև խառնեցին,
Հերիմներուն դէմն յերես հանեցին.

Քրիստոսի խաթեր լոյս հաւտիս համար:

Հարս ու մարս մեղի թողեց յիշատակ
Սուա աշխարհիս յերեսն, ինչդ երթամ դարտակ.
Քուր ու եղբայր էղան մէկ տեղ նահատակ՝

Քրիստոսի խաթեր, լուս հաւտիս համար:

Տէր չունէի սուրբ Կարապետ տէր եղաւ,
Վառվառա կոյս քովս նստաւ քուր եղաւ.

Ո՞ր ան կերթամ ճամբաներս ջուր եղաւ՝

Քրիստոսի թաթեր, լուս հաւտիս համար:

Ձեռքս ոտքս կապեցին, ձրկին մեծ յօտան,
Երած սրտիս հրեշտակներ ջուր կուտան,
Չիաւոր սրբունաք իմտատիս հասան,

Քրիստոսի խաթեր, լուս հաւտիս համար

Եօթն ամիս շատ չարչարանք քաշեցի,
Իրեք գեղի մայ մազաթը լցուցի
Եկայ եկեղեցնա դուռը շատ լացի

Քրիստոսի խաթեր, լուս հաւտիս համար:

Եօթն ամիս շատ չարչարանք թող քաշեմ,
Հոգիս դալարի, մարմինս մաշեմ,
Քանի որ չարչարուիմ սրբունաք յիշեմ

Քրիստոսի խաթեր, լուս հաւտիս համար:
Ինձի մերկացուցին ձրկին մէկ պախշամ
Լուսէղէն շապիկն աշտեղ հագուցին

Տեսիլք տարան, սուրբ դրախտը ցըրուցին,
Քրիստոսի խաթեր, լուս հաւտիս համար:

Յակոբ ադան դուռը դրախտին բացեց,
Քեսաներն հեքիմներու դէմն լցեց

Նահատակը մաղէ շապկով պատնեց

Քրիստոսի խաթեր, լուս հաւտիս համար:

Դէնիկեցի Վառվառ Կուսի նահատակութիւնը կատարուել է ՌՄԿ—1810 թ. յուլիսի 16-ին և ընչպէս երևում է, մեծ տպաւորութիւն է թողել ժողովրդի վերայ, որովհետև այդ նահատակութիւնը արձանագրում են, ընդարձակ և ոտանաւոր, արժանահաւատ քաղաքացիներ Մատթէոս քհ., Հանէս վարժապետ (նօտար) և իշխան Յակովբ Մամիկոնեանի որդի Կարապետ (Հ. Ն. Վ. հտ. Բ. Երես 225):

Դալի-Բաբայի սեպագիր առձանագրութիւնը

Ռուսական Բառենի Սթըհան գիւղացի Պ. Կիրակոս Տէր Աղէքսանդրեանից իմանալով, որ ռուսական սահմանից 4 ժամ կամ մօտ 40 վերստ հեռաւորութեամբ, Էրզրումի վիլայէթի Դալի-Բաբա գիւղի եկեղեցու աւագանի մօտ, որմի մէջ դրուած է մի սեպագիր արձանագրութիւն, — խնդրեցի նոյն պարոնին այդ արձանագրութեան ընդօրինակութիւնը հստամպագծով կամ լուսանկարով ուղարկել ու Էջմիածին, ուր նոյնպիսի արձանագրութիւնների մեծ հաւաքածու կայ:

Պ. Կ. Տէր Աղէքսանդրեանը յայտնում է, որ փետրվարի 3-ին գնացել է Դալի-Բաբա, կամեցել է հետամպագծով սեպագրի ընդօրինակութիւնը վերցնել, բայց չէ յաջողել որովհետև, գրում է նա, «դժբաղդաբար չը գտնուեցին ծծան թուղթ և ուրիշ թղթեր: Երևկայեցէք 150 ծխից բաղկացած մի հայաբնակ գիւղ, ուր նստում է գաւառի միւ-